

פרידריך הגדול

סוגי משטרים וחובות השליט

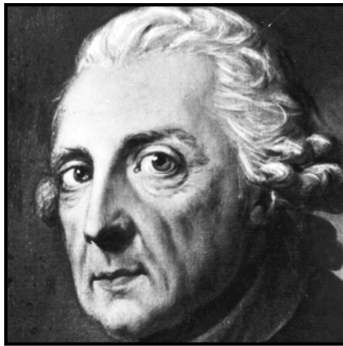
בהביטנו לזמנים הקדומים ביותר אנו רואים כי העמים שמהם שרד תיעוד ניהלו חיי רועים ולא יצרו גוף חברתי. ניתן למצוא עדויות מספיק לכך בתולדות חיי האבות בספר בראשית. אולם לפני העם היהודי הקטן היו המצרים כשבטים פזורים באזורים שהנילוס לא הציף; ואין ספק שמאות שנים עברו עד שהצליחו להכניע את הנהר הזה, כך שהאנשים יכלו להתקבץ בכפרים. ההיסטוריה היוונית מספרת לנו את שמותיהם של מייסדי הערים והמחוקקים הראשונים שריכזו את העם לכדי גוף מדיני. אומה זו גם היא נותרה זמן רב בלתי מתורבתת כמו כל תושבי הכדור שלנו.

אילו הגיעו לידינו רישומי קורות האטרוסקים, הסאמיטים, הסאבינים וכן הלאה, אז ודאי היינו למדים מהם שעמים אלה היו מפוצלים לבתי אב גדולים לפני שנאספו והתאחדו. הגאלים, עוד טרם שנכבשו על ידי יוליוס קייסר, יצרו קהילות גדולות. לעומתם נראה כי בריטניה עדיין לא הייתה כה מפותחת כאשר החילות הרומאים של אותו הכובש פלשו אליה. הגרמאנים בתקופתו של איש גדול זו עמדו רק בדרגת האירוקוים, האלגונקווינים או שבטים פראיים דומים; הם התקיימו מציד ודיג ומחלב עדריהם. הגרמאני ראה זאת פחיתות כבוד לעבד את הקרקע בעצמו; לעבודות אלה הוא השתמש בשבוויי המלחמה שאותם עשה לעבדים. יתרה על כן כיסה היער ההרקיני כמעט את כל שטח הקרקע המהווה את גרמניה כיום. העם לא היה יכול להיות עשיר במספר, כיוון שלא היה די מזון. אין ספק שזו הייתה הסיבה האמתית לנדודים הנוראיים של העמים הנורדיים, שהתנפלו על הדרום כדי לזכות באדמות ראויות לעיבוד ובאקלים קשה פחות.

כשחושבים כמה זמן הצליח המין האנושי לחיות במצב פראי, בלי ליצור קהילות מדיניות, הרי זה מפליא ומעורר את הצורך לחפש אחר

הסיבה התבונית שסביר להניח כי הביאה את האנשים לנקודה שבה הם התאגדו לכדי גופים לאומיים. אין ספק שמעשי האלימות והביזה של ההמון השכן עוררו אצל השבטים הבודדים את המחשבה לחבור לבתי אב גדולים אחרים כדי שיוכלו להגן הדדית זה על רכושו של זה. מתוך כך נבעו החוקים שלימדו את הקהילות כי האינטרס של הכלל קודם לטובת היחיד. מאז לא העז איש להשתלט על טובין של האחר או לפגוע בחיים של האחר בלי לצפות לעונש. כל אחד נאלץ להכיר באישה ובטובין של האחר כערך מקודש, וכאשר הכלל הותקף, נדרש היחיד למהר ולהגיש סיוע.

האמת הגדולה, שעלינו לנהוג כלפי האחרים כפי שהיינו רוצים שינהגו בנו, הופכת להיות בסיסם של החוק ושל האמנה החברתית. זהו

פרידריך השני, מלך פרוסיה (1712-1786)

מקור האהבה למולדת, שבה אנו רואים את מעון האושר שלנו. אולם מאחר שללא פיקוח רציף אין החוקים יכולים להמשיך ולהתקיים או להתממש הלכה למעשה, אזי נוצרו גופים שלטוניים שאותם העם בחר ושלחם הוא נכפף. עלינו לטבוע במחשבותינו את הדבר הבא: השמירה על קיום החוקים הייתה הסיבה היחידה שהניעה את האנשים לכפוף עצמם לגוף עליון – זהו המקור האמתי של סמכות השליט. המחזיק בה היה משרתה הראשון של המדינה. כאשר הייתה לקהילה סיבה לחשוש משכניה, או אז חימש השליט את העם ופתח מיד בפעולות הגנה על האזרחים.

הדחף של כל אדם להשיג לעצמו את נתח האושר הגדול ביותר האפשרי סלל את הדרך להיווצרות מגוון גדול של צורות משטר. אחדים האמינו כי ימצאו את האושר אם יפקידו את ההנהגה בידי קבוצת גברים חכמים; כך נוצר השלטון האריסטוקרטי. אחרים בחרו באוליגרכיה; אתונה ומרבית הרפובליקות היווניות בחרו בדמוקרטיה. פרס ומרבית המזרח הקרוב כרעו ברך בפני הדספוטיותם. לרומאים היו מלכים למשך תקופה ארוכה; אולם כשעייפו מהטרקווינים האלימים, הם הפכו את צורת המשטר

לשלטון אצולה. זמן קצר אחר כך שבע העם מקשיות הפטריקים, שעשקן ודיכאו אותו. הוא נפרד מהם וחזר במהרה לרומא, עד שהסנאט אישר את הטריבונום, שהעם בחר כדי שיגן עליו מפני הדיכוי של בעלי הכוח; מאותה נקודה ואילך הפך העם לבעל הכוח הגדול ביותר כמעט. עריצים כוננו אלה שלקחו את השלטון לידיהם באלימות ופעלו אך ורק בהתאם לתשוקותיהם וגחמותיהם, וכך החריבו את החוקים ועקרונות היסוד שנועדו לשמר את גוף הקהילה.

אולם חכמים ככל שהיו המחוקקים ומייסדי המדינות הראשונים, מצוינים ככל שהיו מוסדותיהם, לא שרדה ולו צורת שלטון אחת מהם במלוא טהרתה. מדוע? מכיוון שהאנשים, ולפיכך גם יצירתם, אינם מושלמים. מאחר שבדחף התשוקה מאפשרים האנשים לאינטרס האישי שלהם, המנוגד לאינטרס הכללי, לסנוור אותם. ולבסוף, מכיוון שדבר אינו שורר בעולם הזה. הניצול לרעה של הסמכות במדינות בעלות שלטון אצולה גורר אחריו תהפוכות אלימות. ברומא היה זה העם עצמו שהפיל את הדמוקרטיה; המון הפלבים העיוור אפשר לאזרחים שאפתניים להוליך אותו שולל, אחר כך לדכא אותו ולבסוף לגזול ממנו את החופש שלו. זהו שמצפה לאנגליה, אם הבית התחתון לא יעמיד את האינטרסים האמתיים של האומה לפני השחיתות המבישה שמבזה אותו.

ישנן צורות משנה רבות ושונות של המשטר המונרכי. השלטון הפיאודלי העתיק, שהיה הצורה המקובלת ברוב חלקי אירופה לפני כמה מאות שנים הגיע מכיבוש הברברים. הגנרל שהוביל את ההמון הפך את עצמו לשליט הבלתי תלוי של הארץ שנכבשה וחילק את המחוזות השונים לידי הבכירים שבאנשיו. אלה היו אמנם כפופים לו כאדון הפיאודלי וסיפקו לו חיילים ברגע שדרש זאת, אולם מאחר שרבים מהווסאלים שלו הפכו להיות חזקים כמו אדונם, נוצרו לפיכך מדינות בתוך מדינה. מצב זה הפך להיות בית גידול למלחמות אזרחים, שהביאו סבל כה רב לכולם. בגרמניה הפכו הווסאלים האלה לעצמאים; בצרפת, אנגליה וספרד הם הובסו. הדוגמה היחידה שנותרה כיום מצורת שלטון נוראה זו קיימת ברפובליקה הפולנית. השליט הטורקי הוא עריץ; הוא רשאי לבצע את הזוועות המקוממות ביותר בלי להיענש על כך. לעומת זאת ישנם בוודאי מקרים

רבים שמרסנים את העריץ – באמצעות יצר ההרס שקיים בכל העמים הברבריים או אפילו באמצעות נקמה מוצדקת. השלטון המונרכי האמתי הוא הצורה הגרועה ביותר או דווקא הטובה מכולם – תלוי איך נוהגים אותה.

ראינו כי האזרחים מסכימים להעניק לאנשים כמותם עמדה בכירה מאחר שהם מצפים לקבל מהם שירותים בתמורה. שירותים אלה מורכבים מקיום החוקים, מטיפוח הצדק ללא משוא פנים, מהתנגדות בכל העוז לשחיתות מוסרית ומהגנה על המדינה מפני אויביה. מנהיג המדינה חייב להעניק תשומת לב מספקת לנושא השימוש בקרקע, הוא חייב לדאוג ליצירת מזון בכמות מספקת, הוא חייב לקדם את המסחר והתעשייה. הוא מעזין שומר חמוש, שתפקידו להשגיח על השכנים והתנהגות האויבים. הוא נדרש ליצור קשרים בזמן הנכון מתוך פקחות וראייה לטווח הרחוק, ולבחור בעלי ברית שיתרמו בצורה הטובה ביותר לאינטרס הכללי של הקהילה שלו. סקירה קצרה זו מלמדת אותנו איזה שפע של ידיעות מיוחדות דורש כל אחד מהתחומים האלה. ועל כך יש עוד להוסיף לימוד מעמיק של מאפייני הארץ והכרה מדויקת של רוח העם. מאחר ששליט ששוגה עקב חוסר ידע נושא באשמה שוות משקל לזו של מי ששוגה עקב כוונות רעות: הראשון טועה עקב עצלות האחר עקב כשלים של הלב. אולם האסון שיפקוד את הקהילה כך גרוע באותה המידה בשני המקרים.

הנסיכים, השליטים, המלכים אם כן הולבשו בסמכות הגבוהה ביותר לא כדי שיוכלו לחיות בפאר והוד חסרי גבולות בלי להיענש על כך. הם לא רוממו מעל האזרחים האחרים כדי שיתרברבו ביוהרה במעמדם בשעה שהם לועגים למנהגים הפשוטים, לעוני ולסבל. בשם אופן אין הם עומדים בראש המדינה כדי להעסיק סביבם נחיל של בטלנים, שחוסר המעש וחוסר היעילות שלהם אינם מקדמים דבר מלבד את הקלקול.

סיבות רבות ושונות יכולות להיות לניהול הרע בשלטון המונרכי, ששורשיהן נעוצים באופיו של השליט. כך לדוגמה נסיך הכנוע לנשותיו מאפשר בזאת לפילגשו ולבני טיפוחיו לשלוט במקומו. אלה מנצלים לרעה את השפעתם על דעתו של הנסיך, ומשתמשים בה כדי לנהוג אי צדק, להיטיב עם אנשים חסרי אחיזה מוסרית, למכור משרות ציבוריות או לבצע

מעשים מזיקים דומים. ברגע שהנסיך בבטלתו מותיר את ניהול מסי המדינה בידי עובדיו – לדוגמה השרים שלו – אזי האחד מסובב את הדברים ימינה, האחר שמאלה, ואיש אינו עובד לפי תכנית אחידה. כל שר רוצה להפיל את המוסדות שהתקיימו לפניו, טובים ככל שיהיו, כדי להיות לבורא דברים חדשים וכדי לממש את רעיונותיו הגחמתיים. השרים שיבואו במקומו ימהרו גם הם להחריב את הסדרים האלה באותה קלות שקודמיהם עשו זאת; רק אם ייחשבו לממציאים בעצמם ייטב להם. וכך התחלופה הנצחית והשינויים התמידיים האלה אינם מותרים לאף תכנית את הזמן להכות שורשים. מכאן צומחים בלבול, חוסר סדר וכל הרעות הכרוכות בניהול גרוע. למי ששכחו את חובתם ישנו תמיד פתרון מן המוכן: הם מחפים על הביזיון שלהם באמצעות שינויים ותמורות בלתי פוסקים. ומאחר ששרים מעין אלה שמחים כאשר איש אינו בוחן את האופן שבו הם מבצעים את תפקידם, אזי הם פועלים בנחרצות נגד הכפופים להם, כדי שלא יצטרכו לעמוד בביקורת כזו בעצמם.

במהלך הזמן הופכים האנשים באופן פנימי להיות אחד עם מה ששייך להם. המדינה אינה שייכת לשרים; טובת המדינה אינה באמת עומדת בראש מעיניהם. הם מבצעים את הדברים בסוג של סתמיות, במעין אדישות סטואית. דבר זה מוביל בהכרח להתפרקות שמירת החוק, הפיננסים והצבא. כך מתנוון השלטון המונרכי למעשה לכדי שלטון אריסטוקרטי, שבו שרים וגנרלים פועלים לפי שרירות לבם. כל זכר למערכת אחידה נעלם במצב זה. כל אחד פועל על פי מחשבותיו האישיות, ונקודת המרכז, נקודת האחדות – אובדת. הדבר דומה לשעון שכל חלקיו מאוחדים בפעולה לשם אותה המטרה, מדידת הזמן, כך גם צריך להיות מנגנון השלטון מסודר, באופן שבו כל חלקי המנהל הבודדים יפעלו ביחד לשם שגשוג המדינה בכללותה; שכן זהו היעד המרכזי ולעולם אסור להסיט את המיקוד ממנו. יתרה על כן, האינטרסים האישיים של השרים והגנרלים מובילים כמעט תמיד לכך שהם יפעלו כולם זה כנגד זה, ולעתים קרובות אף ימנעו הוצאתן לפועל של ההחלטות הטובות ביותר רק מפני שלא הם עצמם יזמו אותן. אולם פסגת הרוע היא כאשר אנשים רקובים מצליחים לשכנע את השליט שהאינטרסים שלו הם אינם אלה של נתיניו. או אז הופך הנסיך לאויב של עמו, בלי שיידע כיצד קרה הדבר. מתוך חוסר

הבנה הוא נהיה נוקשה, מחמיר, בלתי אנושי. היות שנקודת המבט היסודית שלו שגויה, אזי מן ההכרח שגם התוצאות יהיו שגויות. השליט קשור במדינה בחבל שאינו ניתן להתרה; עקב כך הוא חש ביחד עם עמו באמצעות הכוח ההיגבי את כל הסבל של נתיניו, ובאותה מידה הקהילה סובלת גם כן מאותה האומללות שנוגעת בו. ישנו מרפא בודד ויחיד עבורו, וזה כלל המדינה. ברגע שהנסיך מאבד מחוזות הוא אינו יכול לעמוד לצד נתיניו כפי שעשה עד אז; אם אסונות הכריחו אותו להיכנס לחובות, אזי אזרחי המדינה האומללים הם אלה שצריכים לשלם אותם. ומהכיוון ההפוך, כאשר כוח התשלום של העם נמוך, כאשר העם נקלע למצוקה, נפשט השליט מכל מקורות העזר שלו. כל אלו הן אמתות בלתי מעורערות, כך שאין צורך להתמהמה עליהן עוד.

אני חוזר אם כן: השליט מייצג את המדינה; הוא ועמו יוצרים גוף יחיד שיכול להיות מאושר רק כאשר ההרמוניה מאחדת את כל אבריו. הנסיך כמוהו עבור המדינה שעליה הוא שולט כמו הראש עבור הגוף: הוא חייב לראות, לחשוב ולפעול עבור הכלל כדי להשיג עבורו כל יתרון ראוי. ירצה השלטון המונרכי להפגין את עליונותו על פני הרפובליקני, אזי הקו המנחה של השליט יכול להיות זה בלבד: להיות פעיל ובעל אופי טהור ולאזור את כל כוחותיו כדי למלא את המשימה שיועדה לו. להלן דעתי בדבר חובותיו.

עליו ללמוד לפרטי פרטים את נקודות החוזק והחולשה של ארצו גם ביחס למקורות הכסף כמו גם לכמות האוכלוסייה, לפיננסים, למסחר, לחוקים ולרוח העם שבו הוא מושל. חוקים טובים צריכים להיות מנוסחים בבהירות, כדי שאי אפשר יהיה לסובב אותם משפטית במטרה לעקוף את רוחם וכך לקבוע את גורל האזרחים באופן שרירותי ללא סדר וכללים. ההליך צריך להיות קצר ככל האפשר, כדי שלא להרוס את הצדדים. אין לדחוק את הצדדים למצב שבו ייאלצו להיכנס להוצאות מיותרות כדי להשיג את מה שבית המשפט חייב להם מעצם החוק. כל פיקוח שיוטל על פעולות המדינה לעולם אינו מופרז, כדי שכל המחסומים האפשריים יוצבו בפני החמדנות של השופטים והתועלתנות האישית חסרת המעצורים של הפרקליטים. יש לבצע מעת לעת ביקורות בפרובינציות כדי לשמור שכל

פקידי המדינה ימלאו את חובתם. כל מי שחש נפגע יוכל אז להעלות את תלונתו בפני הוועדה; את מי ששכחו את חובתם יש להעניש בחומרה. אולם מיותר להוסיף כי העונש לעולם לא יהיה חמור מהמעשה, האלימות לעולם לא תחליף את החוק ועדיף כי השליט יהיה סלחן מדי מאשר מחמיר מדי.

האזרח הבודד פועל לעתים בקלות דעת ואינו מציית לעקרונות היסוד. לפיכך חשוב על אחת כמה וכמה שראש מדינה, המופקד על רווחת עם שלם, בפוליטיקה ובמלחמה, בפיננסים, במסחר ובחוק, יקפיד לפעול לפי מערכת שנקבעה מראש. כך למשל אסור להטיל על עם עדין חוקים נוקשים מדי, אלא חוקים המותאמים לאופיו. מערכות אלה חייבות בבסיסן להתחשב תמיד בטובה הגבוהה ביותר של החברה האזרחית. הקווים המנחים חייבים לתאום את תנאי הארץ, את מנהגיה הקדומים, במידה שהם טובים, ואת רוח העם.

בפוליטיקה לדוגמה עובדה ידועה היא שבני הברית הטבעיים, ועקב כך הטובים ביותר הם אלה שהאינטרסים שלהם מתאימים לשלנו ושהם אינם שכנים קרובים מדי, מה שיכול להוביל להתנגשות האינטרסים. לעתים מתרחשים אירועים יוצאי דופן שמביאים לשילובים בלתי רגילים. בימינו אנו רואים עמים שעמדו פעם בתחרות זה מול זה או אפילו כאויבים והיום צועדים תחת דגל אחד. אולם אלה מקרים נדירים, ובשום אופן אין לראות בהם דוגמה לחיקוי. בריתות מעין אלה יכולות להתקיים זמן קצוב בלבד, בניגוד לבריתות אחרות, המבוססות על אינטרסים משותפים, ונהנות ממשך חיים ארוך. באירופה של ימינו, שבה כל הנסיכים חמושים, ומדינות חזקות יתר על המידה יכולות לחסל את החלשות יותר, דרושה הפקחות לדעת לחבור למדינות חזקות אחרות במטרה להבטיח הגנה מפני מתקפות או כדי לסכל תוכניות מסוכנות של האויבים, או לחלופין, כדי סוף סוף להיאבק במתחרים בתמיכת בני הברית למען התביעות המוצדקות. אולם אין די בכך בלבד. גם ביחס לשכנים, ועל אחת כמה וכמה ביחס לאויבים, יש לשמור על עיניים ואוזניים פקוחות, שידווחו באמינות מה הן ראו ושמעו. האנשים רעים; יש להתגונן במיוחד מפני הפתעות, מאחר שכל מה שמגיע בהפתעה גורם לבהלה ולהסנות. ברגע שמוכנים אין זה יכול

לקרות, רע ככל שיהיה האירוע המצופה. הפוליטיקה האירופית כל כך מטעה, עד שאפילו את חד החושים ביותר היא מצליחה להונות אם אינו נזהר בכל צעד ושעל.

גם המערכת הצבאית צריכה להיבנות על עקרונות טובים ובטוחים שעברו את מבחן הניסיון. יש להכיר את היכולות הפנימיות של האומה, ולדעת, כאשר מנהיגים את האומה נגד האויב, באיזו מידה אפשר למתוח כל פעולה. בימינו אין להשתמש בשיטות הלוחמה של היוונים והרומאים. המצאת אבק השרפה שינתה לחלוטין את אופן ניהול המלחמה. עליונות האש היא זו שקובעת כיום מי ינצח. בהתאם לכך תרגולי הנשק, מערכות הכללים והטקטיקה שונים כיום מהיסוד. השימוש המופרז להחריד בארטילריה רבה, שהופכת כל חיל למגושם, כופה עלינו לשתף פעולה עם אופנה זו, גם כדי להגן על עמדותינו וגם כדי לתקוף את האויב בדרכו שלו, כאשר ישנן סיבות חשובות לכך. כל החידושים המתוחכמים השפיעו בצורה מכרעת כל כך על אמנות המלחמה, עד שתהיה זו הסתכנות בלתי נסלחת מצדו של כל גנרל בימינו אם ירצה לחקות את טורנה, קונדה או המרשל מלוקסמבורג, ולהעז ולנהל קרב בהתבסס על המהלכים של מצביאים גדולים אלה בתקופתם. בימים ההם זכית בניצחון בזכות זעם וכוח. כיום הארטילריה קובעת הכל, ומיומנויות הגנרל מצטמצמות לכדי הובלת חילותיו אל האויב בלי שיחוסלו ביריות לפני שהם פורצים במתקפה. כדי להשיג זאת עליו לשתק את אש האויב באמצעות עליונות האש שלו. אולם גורם אחד באמנות המלחמה יישמר עוד זמן רב והוא אמנות הקמת מחנות השדה או האמנות להשיג את היתרון הגדול ביותר האפשרי מהשטח הקיים. אם עתידות להתגלות תגליות נוספות, אזי המצביאים של זמינים עתידיים אלה יהיו חייבים לנצל את היתרונות שבחידושים ולשנות בהתאם לכך את מה שדרוש שיפור בטקטיקה שלנו.

יש מדינות שעקב מצבן ומיקומן חייבות להיות מעצמות ימיות. אלו הן אנגליה, הולנד, צרפת, ספרד, דנמרק. הן גובלות בים, והמושביות המרוחקות שבבעלותן מחייבות אותן לבנות ספינות או לשמור על קיום הסחר בין המולדת לחלקיה החיצוניים. מדינות אחרות לעומתן, כגון אוסטריה, פולין, פרוסיה ואפילו רוסיה אינן זקוקות לצי, ותהיה זו טעות

פוליטית בלתי נסלחת מצדן אם יפצלו את כוחות הלחימה שלהן כדי לשלוח חילות לים במקום לנצל אותם ביבשה, היכן שהם הכרחיים.

מספר החילות שמדינה צריכה לבנות תלוי במספר כוחות הלחימה של האויב. הוא צריך להיות גדול באותה מידה, שכן החלש יותר עלול להפסיד. ניתן לטעון כנגד זאת שהנסיך צריך לסמוך על עזרת בעלי בריתו. טענה זו יכולה הייתה להיות נכונה אילו בעלי הברית היו מתנהגים כפי שהם אמורים. אולם להטם פושר למדי, ותהיה זו ללא ספק טעות לסמוך על אחרים במקום על עצמך. אם מבנה הגבול הוא כזה המאפשר הגנה באמצעות ביצורים, אזי אין להתמהמה ולחסוך ויש לבנות ולהשלים ביצורים אלה. צרפת נתנה לנו את הדוגמה לכך, שהוכיחה עצמה שימושית ביותר ממקרה אחד.

בה בעת יש לזכור כי לא הפוליטיקה ולא הצבא יוכלו לשגשג ללא שמירה על סדר מופתי בנושא הפיננסים, ובלי שהנסיך עצמו ינהג חסכנות ותבונה. תכניות פוליטיות לטווח הרחוק, שמירה על הכוח הצבאי, כוונות אמיתיות להקל את העומס על העם: כל אלה ייתקעו בשלב הזרע אם הכסף לא ינביט אותם. כאשר אין בנמצא די אמצעים המאפשרים לשלם את עלויות המלחמה או לסייע לאזרחים בעת מצוקה, יהיה זה טוב פי כמה מצד השליט למען הכלל שינהג חסכנות מאשר שיפיל את כל המעמסה על נתניו. לא כל שכן מאחר שבדיוק בתקופות קשות אלה אין לנתינים בעצמם הכנסה והם תלויים בסיוע מלמעלה. ללא מסים לא תתקיים אף מערכת שלטון; רפובליקנית או מונרכית – כולן זקוקות למס. ראש המדינה, שנושא על כתפיו על מלוא מעמסת ניהול המדינה, צריך שיהיה לו די כדי לחיות. לשופטים צריך לשלם כדי שלא יגיעו למצב שבו יפעלו כנגד חובתם. את החייל צריך להאכיל, שכן חוסר במזון עלול להוביל למעשי אלימות. כך גם צריך לתגמל באופן מספיק את האנשים הממונים על הניהול הפיננסי, כדי שלא יראו צורך למעול בכספי ציבור. ההוצאות השונות האלה דורשות סכומים משמעותיים. על כך יש להוסיף כסף שיש לשמור בצד מדי שנה למקרים יוצאי דופן. כל זה צריך להגיע מהעם.

האמנות הגדולה היא לגבות את הסכומים האלה בלי להעיק על אזרחי המדינה. כדי שההערכה תוכל להתבצע בצורה אחידה וללא שרירות לב, יש ליצור ספרי מקרקעין, המחלקים את המעמסה – בהנחה שהם מבוססים על דירוג מדויק – בהתאם לאמצעים של כל אדם. זהו שלב הכרחי. תהיה זו שגיאה פיננסית בלתי נסלחת אם המסים יחולקו בצורה כל כך לא נבונה, שתגרום לחקלאי לשנוא את עבודתו; נהפוך הוא, אחרי שהפריש את מסיו הוא אמור להיות מסוגל לחיות בנועם מסוים עם משפחתו. אסור בשום אופן להקשות את הקיום על האבות המזינים של המדינה. אדרבה, חייבים לעודד אותם כדי שיעבדו בשמחה את האדמה. הקרקע מספקת את מוצרי המזון ההכרחיים, ואלה שמעבדים אותה, כפי שכבר אמרנו, הם האבות המזינים של החברה.

סוג נוסף של מס שנגבה בערים הוא הבלו. יש לטפל בו במיומנות גבוהה, אחרת הוא יוביל להתייקרות מוצרי המזון החיוניים, כגון לחם, בירה דלילה, בשר וכן הלאה, מה שיפגע בחיילים, בעובדים ובתעשייה. כדי לכפר על הבעיה הזאת תהיה עלייה בשכר העבודה; כתוצאה מכך יעלה מחיר הסחורות כך שהייצוא לחו"ל יאבד. זהו בדיוק מה שאנו חווים כעת בהולנד ובאנגליה. שתי המדינות לקחו על עצמן חובות נוראיים במלחמות האחרונות, וכדי שיוכלו לשלם אותם הן יצרו מסים חדשים. אולם בחוסר חוכמתן הן העלו את שכר העבודה, ובכך כמעט שחיסלו את המפעלים שלהן. בהולנד עליית המחירים אפילו החמירה מאז. לכן היא מייצרת כעת את החדים שלה בוורוויס ובלייז', ואנגליה איבדה כמות משמעותית ממכירות מוצרי צמר לגרמניה. כדי להתמודד עם שגיאות מעין אלה חייב השליט להיות מודע למצב העם, הוא חייב להעמיד עצמו במקומו של האיכר או העובד במפעל ולשאול את עצמו: אילו נולדתי במעמדו של אזרח זה, שידיו הן כל הוננו, למה הייתי מייחל מהשליט? את מה שההיגיון האנושי הבריא שלו יענה לו תהיה זו חובתו כשליט לממש כעת.

במרבית מדינות אירופה ישנן פרובינציות שבהן האיכרים כבולים לרגבי האדמה כמו שפחה לאדונה האציל. מבין כל המצבים זהו האומלל ביותר והמקומם ביותר את הרגש האנושי. מובן שאף אדם לא נולד להיות עבד לאנשים כמותו. בצדק סולד האדם מניצול לרעה זה, ומובן שהוא

חושב שדי ברצון טוב כדי לחסל את הנוהג הרע הברברי הזה. אולם לא כך הוא; נוהג זה נשען על הסכמים ישנים בין אדוני הקרקעות לתושביהן. החקלאות מותאמת במיוחד לצמיתות האיכרים. מי שינסה לבטל את הסידור הנוראי הזה בבת אחת יהרוס תוך כך את החקלאות כולה. האצולה תצטרך לקבל פיצוי חלקי תמורת הפסדי ההכנסות שייגרמו לה עקב כך.

בנקודה זו יש לשקול גם את נושא הסחורות מהמפעלים והמסחר; אין הוא פחות בחשיבותו. מדינה שרוצה לשמור על פריחה ושגשוג חייבת להקפיד ולשמור על מאזן מסחרי טוב: אם היא משלמת עבור הייבוא יותר מאשר היא מרוויחה תמורת הייצוא, אז בלתי נמנע שהיא תיעשה ענייה יותר משנה לשנה. נעלה בדעתנו ארנק המכיל מאה דוקטים: נוציא דוקט אחד מדי יום ולא נכניס דבר במקומו; בתום מאה ימים מן ההכרח שהארנק יהיה ריק. האמצעים למניעת נזק מעין זה הם כלהלן: עיבוד כל חומרי הגלם שיש ברשותנו; עיבוד החומרים ממדינות זרות כדי להפנות למדינה שלנו שכר עבודה; עבודה זולה כדי להשיג ייצוא לחו"ל. המסחר חג סביב שלוש נקודות מרכזיות: סביב העודף בתוצרי המדינה שאנחנו מייצרים; סביב תוצרי שכנינו, שמעשירים אותנו; וסביב הסחורות הזרות שאנו מייבאים כדי לענות על הצרכים שלנו. המסחר חייב לווסת עצמו בהתאם לסעיפים שציינתי זה עתה; הוא מסוגל לכך מטבעו. אנגליה, הולנד, צרפת, ספרד, פורטוגל מחזיקות בנכסים באמריקה ובהודו ובמקורות עזרה שופעים לסחר הימי שלהם, שופעים יותר ממדינות אחרות. העצה הנכונה ביותר היא לנצל את היתרונות שיש לך ולא לפעול מעבר ליכולות שלך.

עדיין עלינו לדון אילו אמצעים הם המתאימים ביותר כדי לקיים את ברציפות זרימה מספקת של מוצרי מזון למדינה שהציבור זקוק להם כדי לשמור על הרמה שבה הוא נמצא. האמצעי המרכזי הוא לדאוג לעיבוד טוב של הקרקע, להכנת כל הקרקע הפורייה לעיבוד, לריבוי העדרים כדי שאפשר יהיה להפיק יותר חלב, חמאה, גבינה ובשר מאכל. מעבר לכך יש לזהות במדויק כמה שֶפֶל¹ תנובה מכל סוג דגן קוצרים בשנה טובה, בינונית

¹ מידת נפח עתיקה, ששימשה בעיקר למדידת דגנים, מציינת נפח בין 50 לכ-222 ליטר, תלוי באזור שבו השתמשו בה.

או רעה. מכמות זו יש לחסר את הצריכה וכך לדעת כמה עודף יש ולפיכך כמה מותר לייצא או לחלופין איזו כמות נצרכת עדיין חסרה ויש לרכוש אותה. כל שליט שטובת הקהילה קרובה ללבו מחויב לאגור כמויות נאות במחסנים כדי לאזן יבולים כושלים ולמנוע מצוקת רעב. בגרמניה ראינו במהלך השנים הרעות 1771 ו-1772 עם אילו מצוקות נאלצו להתמודד בסקסוניה ובסביבתה מאחר שהם לא נקטו מחשבה קדימה ולא דאגו לאמצעים אלה. העם טחן את קליפות עצי האלון כדי להשתמש בהן כמזון. אוכל אומלל זה רק הגביר את שיעור התמותה; משפחות רבות קרסו ללא מושיע; זו הייתה שממה נוראה. אחרים עזבו את האזור, קהים, חיוורים, שדופים, כדי למצוא עזרה בנכר. הלב נכמר למראם; אפילו לב של אבן הם יכלו להמס. איזו אשמה חשו בוודאי שליטיהם, שהביטו באסון ולא יכלו לעזור!

כעת אנו מגיעים לנושא מעניין לא פחות. ישנן ארצות מעטות שבהן לכל האזרחים ישנה הסתכלות דתית זהה. אולם לעתים קרובות זרמי האמונה שונים מהותית זה מזה. או אז מתעוררת השאלה: האם לכל האזרחים צריכה להיות אותה האמונה, או האם צריך להתיר לכל אדם לחשוב לפי דרכו?

אם נחזור למקורות החברה האזרחית אזי מובן מאליה שלשליט אין כל זכות על אופן החשיבה של האזרחים. רק אדם בלתי שפוי יוכל להעלות בדעתו שאנשים יגידו לבן מינם: אנחנו מרוממים אותך מעלינו כיוון שנשמח להיות עבדים, ואנחנו מעניקים לך את הסמכות לנווט את מחשבותינו לפי רצונך? את ההפך הם אמרו: אנחנו זקוקים לך כדי לקיים את החוקים שלהם אנו רוצים לציית, כדי שימשלו בנו ויגנו אלינו בחכמה; בנוסף לכך אנו דורשים ממך שתכבד את החופש שלנו. בכך נפסק הדין; אין זכות ערעור. הסובלנות מביאה עמה יתרון כה רב לחברה שבה היא מתקבלת, עד שהיא נהיית לבסיס האושר שלה. ברגע שכל אמונה מותרת, יש שקט בעולם; לעומתה גרמו הרדיפות הדתיות למלחמות האזרחים הממושכות והעקובות מדם ביותר.

אלה הן באופן כללי החובות שעל הנסיך למלא. כדי שלעולם לא יתעה מהן, אליו לשוב ולזכור שהוא אדם בדיוק כמו הנמוך שבנתיניו.

בהיותו השופט הבכיר, המצביא הבכיר, פקיד האוצר הבכיר, השר המדיני הבכיר, הרי שאין זה כדי לייצג אלא כדי למלא את חובותיו. הוא רק המשרת הבכיר של המדינה, והוא מחויב לפעול ביושרה, מתוך הבנה מעמיקה ובאפס מחשבה על תועלתו האישית, כאילו עליו בכל רגע לתת דין וחשבון לעמיתיו האזרחים על התנהלותו. לפיכך כאשר שהוא מפזר את כספי העם, את הכנסות המיסים על יוקרה, הוד והדר או נהנתנות הוא חוטא – הוא שמוטלת עליו האחריות לפקח על הסטנדרטים המוסריים שומרי החוק ולהשלים את חינוך העם, ולא לקלקלו באמצעות דוגמה רעה. שמירה על טוהר הסטנדרטים המוסריים זהו אחד היעדים החשובים ביותר. השליט יכול לתרום לכך רבות, אילו יציין לשבח את החרוצים והטובים ויגנה ויבזה את אלה שבשל הרקב שפשה בהם כבר אינם מסמיקים אפילו בשל אורח חייהם הרע כל כך. עליו לדחות בנחרצות ובריש גלי כל התנהגות מבישה, ולמנוע כל הטבה ממי שאין לו תקנה.

ישנה נקודה נוספת הדורשת את תשומת הלב; הזנחתה תגרום לרף המוסרי נזק שאינו בר תיקון. מדובר במצב שבו הנסיך משבח יתר על המידה אנשים שאינם ראויים לכך אולם הם בעלי עושר גדול. תעודות כבוד אלה, שניתנות מהסיבות הרעות, מחזקות את הדעה הקדומה המקובלת בעם, שמספיק להיות עשיר כדי להיות מכובד. התועלת אישית והחמדנות מנפצות כל רסן. כל אחד רוצה לצבור עושר. וכדי להשיג אותו הוא משתמש באמצעים הבלתי חוקיים ביותר שקיימים. השחיתות מסתערת על סביבתה, מכה שורשים ופושה בכל. האנשים המוכשרים, המוסריים זוכים לבוז והעולם מכבד רק את הממזרים של מידס, המסנוורים אותו בכסף הרב שהם מפזרים ובפאר שלהם. כדי למנוע הידרדרות כה מחליאה של המוסריות הלאומית, חייב הנסיך להקפיד ללא יוצא מן הכלל לציין לשבח רק איכויות אישיות, וכלפי העושר הגולש ללא מוסר או מעלה להפגין רק בוז.

ככלות הכל השליט הוא ראש משפחת האזרחים, האב של עמו, ולכן בכל מצב הוא חייב לשמש המפלט האחרון של האומללים: להיות ממלא המקום של אביהם של היתומים, לעמוד לצד האלמנות, לגלות מידה

שווה של חמלה כלפי אחרון העניים כמו גם כלפי ראש החצרנים ולחלק את נדיבותו כלפי מי שהופשט מכל תמיכה וזה מקור עזרתו היחיד.

רשימת העקרונות הזו שפרטתי כאן מציגה במדויק את חובות השליט ואת האפשרות היחידה לעצב את השלטון המונרכי בצורה טובה ופורה. הסיבה שנסיכים רבים אינם נוהגים כך היא שהם לא חשבו די הצורך על משרתם והחובות הנובעות ממנה. הם העמיסו על עצמם עול שאת משקלו ומשמעותו הם לא זיהו נכונה, הם שגו מחוסר ידיעה; אולם בזמנינו חוסר הידיעה נושאת על מצפונה חטאים רבים יותר מאשר הרוע.

תרשים זה, המציג כיצד השליט צריך להיות, עשוי להיראות בעיניי המבקרים כמופת סטואי, כמו אידאת החכם החי רק בהתאם לרעיון זה, שהיחיד שמתקרב אליו הוא מרקוס אורליוס. אני מקווה כי ניסיון חלוש זה יצליח לעצב שליטים כמו מרקוס אורליוס. יהיה זה התגמול הטוב ביותר שאוכל לצפות לו, והוא יהיה גם המרפא לאנושות. אולם יש להוסיף שגם נסיך שאכן יצעד לאורך כל המסלול המאומץ כפי ששרטתי אותו כאן, עדיין לא ישיג את השלמות הגבוהה ביותר. הוא עלול, מתוך מלוא הכוונות הטובות, לטעות בבחירת האנשים שבידיהם הוא מפקיד את ניהול עסקי המדינה. אלה עשויים להציג בפניו את הדברים באור שגוי; הוראותיו לא יבוצעו בדייקנות; הם יסתירו את המעשים הבלתי צודקים, כך שלא יגיעו לידיעתו; פקידים נוקשים וקשי עורף יפעלו בחומרה ובהתנשאות יתרה. במילה אחת: במדינה גדולה הנסיך אינו יכול להיות נוכח בכל מקום.

כך הוא הגורל הארצי של הדברים, הוא אינו מאפשר להשיג את דרגת השלמות הדרושה לאושר של העמים, ולכן גם בנושא שלטון המדינות, כמו בכל דבר אחר, יש להצטנע ולהסתפק בדבר הפגום.

(1777)

(מגרמנית: יפתח הלרמן-כרמל)